

LA ROCHEFOUCAULD

RÉFLEXIONS

OU

**SENTENCES ET MAXIMES
MORALES**

TEXTE

AVEC INTRODUCTION, TRADUCTION GRECQUE ET NOTES

PAR

CHR. CHRISTIDÈS

ATHÈNES
1952

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΡΟΣ

ΛΑΡΟΣΦΟΥΚΩ

ΣΚΕΨΕΙΣ

ἢ

ΓΝΩΜΙΚΑ ΚΑΙ ΑΞΙΩΜΑΤΑ

ΗΘΙΚΗΣ

ΓΑΛΛΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ
ΜΕ ΠΡΟΛΟΓΟ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
ΧΡ. ΧΡΗΣΤΙΔΗ

ΑΘΗΝΑ
1952

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΑΦΙΕΡΩΝΕΤΑΙ
ΣΤΟΝ
ΜΑΝΟΛΗ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ
ΠΟΥ ΕΥΕΡΓΕΤΗΣΕ ΠΛΟΥΣΙΑ ΤΟ ΕΘΝΟΣ ΜΑΣ
ΜΕΛΕΤΩΝΤΑΣ ΤΗ ΓΛΩΣΣΑ ΤΟΥ
ΜΕ ΣΟΦΙΑ ΚΙ ΑΓΑΠΗ

Ο ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Αν και στην αρχή τού τόμου, οι σελίδες τού Σημειώματος τούτου είναι οι τελευταίες τού έργου μου. Γράφοντάς τις, νοιώθω ό,τι περίπου κι ένας στρατοκόπος, τη στιγμή που, ύστερα από μακρότατη πεζοπορεία, αναμετρά πια τα τελευταία βήματα που του απομένουν πριν σταματήσει, φτάνοντας στο τέρμα τού ταξιδιού του. Γιατί η απασχόλησή μου με τον Λαροϋφουκώ έχει βαστάξει καιρό πολύ.

Σε μίαν από τις μελέτες του για τον γάλλο αυτόν κλασσικό, ο πολύς Σαιντ-Βέβ γράφει πως έρχεται μια εποχή που ο άνθρωπος, προδομένος από τη Ζωή κι απογοητευμένος αθεράπευτα, γυρνά στον Λαροϋφουκώ και μαθαίνει ν' αγαπά τα Αξιώματά του.

Η συμπάθειά μου, για τον γάλλο «μοραλίστα» είναι παλιότερη από κάθε μου σοβαρή απογοήτεψη. Η πρώτη μας γνωριμία ανατρέχει στα φοιτητικά μου χρόνια. Συναντηθήκαμε τυχαία, ένα ανοιξιιάτικο απόγευμα, κάτω από τις ανθισμένες αγριοκαστανιές τού Λουξεμβούργου, στο Καρτιέ-Λατέν. Τον βρήκα, παρατημένο από κάποιον αφηρημένο ή αγανακτισμένο αναγνώστη, στο απόμερο παγκάκι όπου αγαπούσα να καταφεύγω το δειλινό για να παραδίνουμαι στα φαντασιόπληκτα και για τούτο γοητευτικότερα ονειροπολήματά μου.

«Ο ήλιος τής νιότης» ανέβαινε γελαστός στον ορίζοντά μου. Δεν είχα αμφιβολίες για την απλότητα και την καλωσύνη τών ανθρώπων, για τη δικαιοφροσύνη τής Κοινωνίας, κι επομένως για τα υψηλά μου πεπρωμένα. Είμουν απλοϊκός κι αισιόδοξος, είμουν ευτυχισμένος. Είχα μόλις πατήσει στα είκοσί μου χρόνια.

Άρχισα να φυλλομετρώ το ξεχασμένο βιβλίο. Η σκληρότατη στις ιδέες, μα και γεμάτη σπιρτάδα και λιτή κομψότητα ομιλία τού πικρόχολου ευπατρίδη με τράβηξε τόσο πολύ, που ξεχάστηκα στο παγκάκι τού Κήπου ως την ώρα που σήμαναν οι σάλπιγγες του κλεισίματος. Και τότε έκανα μια πράξη τολμηρή. Μη θέλοντας ν' αποχωριστώ τη νέα μου γνωριμία, πήρα φεύγοντας μαζί μου το ξένο βιβλίο.

Στην αρχή, ένοιωθα κάτι σαν τύψεις, λες κι είχα κάνει καμιά κλεψιά. Την άλλη μέρα όμως, ξυπνώντας, είπα στον εαυτό μου πως η πράξη μου δεν ήταν και τόσο φοβερή... Όταν κανείς σφετερίζεται ένα ξένο βιβλίο, η εντιμότητά του κάνει απλώς μια μικρή παραχώρηση στη φιλομάθειά του. — «Μα αυτό είναι σχεδόν μια *maxime*!» διαπίστωσα με ικανοποίηση. Ο Λαροϋφουκώ είχε αποκτήσει έναν μαθητάκο...

Θυμούμαι! Δεν πέρασε καιρός, κι η φιλομάθεια κάποιου φίλου παραμέρισε την τιμιότητά του, κι έτσι στερήθηκα το πρώτο μου εκείνο αντίτυπο τών Αξιωμάτων. Αγόρασα σύντομα άλλο.

Από τότε δεν χωρίστηκα πια σχεδόν ποτέ από τον Λαροϋφουκώ. Με τα

χρόνια, τον γνώρισα καλύτερα. Ξέρω τώρα τα ψεγάδια του. Ωστόσο, μου κάνει πάντα καλό να προσφεύγω σ' αυτόν κάθε φορά που κορώνει μέσα μου, κάπως όψιμα, καμιά άμετρα αισιόδοξη φλόγα. Πόσες φορές, αλήθεια, με συγκράτησε ο φίλος μου την τελευταία στιγμή, θυμίζοντάς μου με πέντε του λόγια, την περασμένη πικρότατη πείρα μου, αλάνθαστο προμήνυμα για τη μελλοντική απαγοήτευση! Και πόσες άλλες, που, παραβλέποντας τις συμβουλές του, ξεκίνησα κάποια ρόδινη αυγή για καμιά μεγαλόπνοη εκστρατεία, πόσες φορές γυρνώντας τό βράδυ τσακισμένος, μ' ένα μου όνειρο χρεωκοπημένο ή μ' έναν μου φίλο λιγότερο, βρέθηκα στην ανάγκη να κάνω «δήλωση μετανοίας», ομολογώντας του σιγδφώνα: «Είχατε και πάλι δίκιο, κύριε Δούκα!». Αλήθεια, τις περισσότερες φορές έχει δίκιο ο Λαροϋφουκώ...

Κι η πρώτη μετάφραση που επιχείρησα των Α ξ ι ω μ ά τ ω ν είναι τόσο παλιά, που είχα ξεχάσει πώς και πότε ακριβώς την άρχισα. Τελευταία, ξαναβρέθηκα, ύστερα από πολλά χρόνια, μ' έναν παλιό μου φίλο. Είχαμε κάνει στα νιάτα μας συνάδελφοι στην ίδια υπηρεσία. Εκεί που κουβεντιάζαμε για τα διασκεδαστικά και τα παράξενά της, εκείνος με ρώτησε ξαφνικά: «Και θυμάσαι την εποχή που είχες θυμώσει με όλους κι είχες κλειστεί στο γραφείο σου και μετέφραζες τον Λαροϋφουκώ από το πρωί ως το βράδυ;» Πάνε τουλάχιστον είκοσι χρόνια από τότε...

* * *

Η αρχική εκείνη μετάφραση ξαναδουλεύτηκε πολλές φορές ώσπου να πάρει τη σημερινή της μορφή. Ο τρόπος, με τον οποίο ο Λαροϋφουκώ ο ίδιος δούλεψε και διόρθωσε ακούραστα τα γνωμικά του, αποτελούσε μίαν επιτακτική παρόρμηση για να δουλέψω κι εγώ προσεκτικά τη μετάφρασή μου.

Αλλά δεν είταν μονάχα το παράδειγμά του. Όταν αποφασίστηκε να δημοσιευτεί η μετάφρασή μου στη σειρά των εκδόσεων του Γαλλικού Ινστιτούτου Αθηνών, κι όταν κατόπι σκέφτηκα να την αφιερώσω στον Μανόλη Τριανταφυλλίδη, ένοιωσα πολύ μεγαλύτερη την ευθύνη μου. Είχα χρέος να κάνω τήν εργασία μου αντάξιά τους — όσο τουλάχιστον μου το επιτρέπουν οι δυνάμεις μου.

Όσο για το Ινστιτούτο, αναρωτιέμαι ποιός ελληνικός Οργανισμός, ποιό Ίδρυμα, δεν θα περηφανευόταν αν είχε να επιδείξει τα τελευταία χρόνια τόσο γόνιμη συμβολή στην ανάπτυξη της επιστημονικής ζωής τού τόπου μας. Και ποιό άλλο όργανο ξένης πνευματικής προπαγάνδας — γιατί τέτοια είναι ουσιαστικά όλα τα ξένα εκπαιδευτικά Ινστιτούτα ή Ιδρύματα — έχει συνδέσει τόσο καρποφόρα την εξυπηρέτηση της δικής του εθνικής αποστολής με την υποβοήθηση της καλλιέργειας του δικού μας πνευματικού πολιτισμού.

Όταν το χρέος μας προς το Γαλλικό Ινστιτούτο είναι τόσο μεγάλο, αποτελεί νομίζω ελάχιστη ανταπόδοση από μέρους μας να εξυπηρετήσουμε τον δικό του προορισμό, παρουσιάζοντας όσο το δυνατόν στοργικότερα τα μνημεία της γαλλικής λογοτεχνίας.

Εξάλλου, για να τιμήσω τον Δάσκαλο, που τόσο μόχθησε για την καλλιέργεια της εθνικής μας γλώσσας, δοκίμασα να τού προσφέρω σήμερα κάτι παραπάνω από μίαν απλή μετάφραση των Α ξ ι ω μ ά τ ω ν στη δημοτική, κάτι που

να προσθέτει στη μελέτη τής λογοτεχνίας μας, χωρίς να είναι άσχετο με το κύριο θέμα τού βιβλίου. Σ' αυτό αποβλέπουν τα δυό πρώτα μέρη τού Προλόγου μου. Κι όποιος κρίνει πως ξεπέρασα οπωσδήποτε υπερβολικά τα πλαίσια του θέματός μου, ας με συμπαθήσει. Αν οι εξηγήσεις που έδωσα ήδη δεν του φανούν αρκετές, ας πάρει υπόψη του, πως από τη στιγμή που το περιεχόμενο τού βιβλίου μου κρατεί την υπόσχεση που δίνει με τον τίτλο του, το παραπάνω δεν βλάπτει, εκτός αν μειονεκτεί ποιοτικά. Αυτό θα το κρίνει ελεύθερα ο κάθε αναγνώστης.

* * *

Ο Προλόγος περιλαμβάνει τρία μέρη :

Το πρώτο αφορά τή σημασία τών μεταφράσεων για την καλλιέργεια της γραπτής δημοτικής, κι εξετάζει γενικότερα τη σημερινή θέση τού γλωσσικού μας προβλήματος.

Το δεύτερο, σαν εισαγωγή για τη σωστή τοποθέτηση του έργου τού Λαροῦφουκῶ, δίνει μια συνοπτική ανασκόπηση του γνωμολογικού είδους. Η μελέτη δεν είναι βέβαια εξαντλητική, αλλά πιστεύω πως είναι χρήσιμη. Και προτίμησα, αντί να κάνω ξερούς χαρακτηρισμούς, να παραθέτω μερικά δείγματα από τα γνωμικά τών διαφόρων συγγραφέων που ασχολήθηκαν με το είδος. Από την ανασκόπηση ενισχύεται πιστεύω η κρίση πως η συλλογή τών Αξιωμάτων είναι μια από τις καλύτερες της παγκόσμιας φιλολογίας.

Το τρίτο μέρος είναι αφιερωμένο στον Λαροῦφουκῶ. Περιλαμβάνει : α) μια σύντομη βιογραφία του και β) μια συνοπτική μελέτη τών έργων του γενικά, με διεξοδικότερη ανάλυση των Αξιωμάτων. Στο τέλος αυτού τού μέρους τού Προλόγου περιλαμβάνεται κι ένα κεφάλαιο για τις παλιότερες ελληνικές μεταφράσεις τών Αξιωμάτων.

* * *

Η μετάφρασή μου είναι η πρώτη δημοσιευμένη στη δημοτική. Την πρόσεξα, με σκοπό να γίνει για κάμποσον καιρό περιττό να υποβληθεί κι άλλος στον κόπο να μεταφράσει τα Αξιώματα στη γλώσσα μας. Ωστόσο, δεν έχω την ιδέα πως η μετάφρασή μου είναι αψεγάδιαστη. Ήδη, ξανακοιτάζοντάς την μετά την εκτύπωσή της, διαπίστωσά πως μου είχαν ξεφύγει λάθη και στη μετάφραση και στο τύπωμα. Παρακαλώ θερμά τον αναγνώστη να προσέξει στο τέλος τού τόμου (σελ. 235) τις Διορθώσεις και να τις μεταφέρει στο κείμενο, πριν καταπιαστεί τη μελέτη τού βιβλίου.

* * *

Μου μένει να πω δυό λόγια για την καινότητα τής προσθήκης ορισμένων συμπληρωματικών στοιχείων στα καθιερωμένα ψηφία τού αλφαβήτου μας. Οπτικά, τα στοιχεία αυτά θα ξαφνίσουν τον αναγνώστη, που θα δυσκολευτεί, φοβούμεναι, να υπερνικήσει την ενόχληση. Δεν νομίζω άλλωστε πως οι τεχνικές λύσεις που μου επέβαλαν οι δυνατότητες του τυπογραφείου είναι οι καλύτερες. Στην ουσία όμως, είμαι σίγουρος πως το δίκιο είναι με το μέρος μου. Μπορεί να κάναμε

τριάντα αιώνες με ορισμένο αλφάβητο, Αυτό δεν σημαίνει πως πρέπει να περιοριστούμε στο ίδιο για άλλους τριάντα. Με την αλληλεξάρτηση που έχει δημιουργηθεί στην πνευματική ζωή των αλλόγλωσσων λαών, και που θα γίνεται ολοένα μεγαλύτερη, έχουμε ανάγκη να γράφουμε και να προφέρουμε τα ξενικά — λέξεις κι ονόματα — χωρίς να τα παραμορφώνουμε σε βαθμό που να γίνονται ακατανόητα. Εξάλλου, έχουμε ήδη στη γλώσσα μας ορισμένους φθόγγους, για τους οποίους δεν υπάρχουν αντίστοιχα απλά στοιχεία κι είμαστε υποχρεωμένοι να τους εκφράζουμε με διπλά στοιχεία (μπ, ντ, γκ, κλπ.) που όμως δεν τους αποδίνουν πάντα σωστά (λ.χ. στη μέση των λέξεων).

Ακριβώς όπως ήλθε κάποτε στα περασμένα ο καιρός ν' αντικατασταθούν τα *κσ* και τα *πσ* με το *ξ* και το *ψ*, έτσι δεν υπάρχει λόγος να θεωρούμε πως, επειδή δεν φρόντισε κανένας ως τώρα να συμπληρώσει αυτή την αναμφισβήτητη έλλειψη του αλφαβήτου μας, αυτό σημαίνει ότι δεν έχουμε δικαίωμα κι υποχρέωση μάλιστα να το κάνουμε εμείς.

Τις ψυχολογικές δυσκολίες της αλλαγής τις νοιώθω πολύ έντονα, κι ο αναγνώστης δεν θα δυσκολευτεί βέβαια να μου το αναγνωρίσει, όταν διαπιστώσει πως δεν τόλμησα να εφαρμόσω την καινοτομία με όλη τη συνέπεια που θα επέβαλλε η λογική. Αλλά έπρεπε να γίνει μια αρχή. Την οριστική μεταρρύθμιση θα έχει τη χαρά να τη διαμορφώσει κανένας άλλος.

* * *

Σημείωσα ήδη πως φιλοδοξία μου ήταν ν' απαλλάξω για καιρό τη λογοτεχνία μας από την ανάγκη να ξαναμεταφραστούν τα *Αξιώματα*. Ωστόσο, οι μεταφράσεις των κλασσικών γερνούν συνήθως πολύ πιο γρήγορα από τα πρωτότυπά τους. Το ξέρω. Έτσι, θα έλθει κάποτε η μέρα να ξαναρχίσει κάποιος μεταγενέστερος την εργασία που έκανα εγώ. Ελπίζω πως οι όροι εργασίας θα είναι τότε γι αυτόν καλύτεροι, οι βιβλιογραφίες άρτιες, τα βοηθήματα αφθονότερα και πιο αξιόπιστα. Κι η γλώσσα μας πολύ περισσότερο διαμορφωμένη.

Τότε, από κάποιο ράφι δημόσιας Βιβλιοθήκης, θα κατεβαστεί και θ' ανοιχτεί πάνω σ' ένα τραπέζι, με περιέργεια, ένα αντίτυπο τού βιβλίου μου τούτου. Ικανοποίησή μου τη στιγμή που γράφω τις τελευταίες αυτές γραμμές, αποτελεί η πεποίθηση πως, παρ' όλα της τα ελαττώματα, η εργασία μου θα φανεί χρήσιμη στον άγνωστο διάδοχό μου, που θα θελήσει κάποτε να δώσει στους συγχρόνους του μια καλύτερη μετάφραση των *Αξιωμάτων*.

Και θ' αναπολήσει για μια στιγμή, με συμπάθεια ελπίζω, τον λησμονημένο του προκάτοχο.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

- I. — Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΩΝ ΣΤΗ ΔΗΜΟΤΙΚΗ
- II. — ΤΑ ΓΝΩΜΙΚΑ ΣΤΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ
- III. — Ο ΛΑΡΟΣΦΟΥΚΩ. — Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΩΝ ΣΤΗ ΔΗΜΟΤΙΚΗ

1.— Στην εποχή μας, όπου προβάλλουμε συνήθως τη μυϊκή μας πολυπραγμοσύνη για δικαιολογία τής πνευματικής μας νωθρότητας, όποιος αξιώνει από τους συνανθρώπους του κάποια διανοητική εργασία μοιάζει μ' επισκέπτη που χτυπά τήν πόρτα τους μεσάνυχτα περασμένα : έχει χρέος να δικαιολογήσει τήν αδιακρισία του.

Ανάλογη εξήγηση οφείλει κι ο μεταφραστής τού Λαροϋφουκώ¹ στους ευγενικούς αναγνώστες, γιατί τους ζητεί βέβαια μιαν αξιόλογη πνευματική προσπάθεια, όταν τους προσφέρει, όχι ένα-ένα, σαν χαπάκια για τη χώνεψη, παρά συγκεντρωμένα, για να τα μελετήσουν σαν έργο συνολικό, τα Αξιώματα του Γάλλου κλασσικού.

2.— Ίσως ρωτηθεί κανένας αν είναι αλήθεια απαραίτητη αυτή η μετάφραση.

Σίγουρα ! Όχι τούτη μονάχα, παρά πολλές τέτοιες μεταφραστικές εργασίες μάς είναι απαραίτητες, φτάνει να γίνονται με τη σοβαρότητα που απαιτούν οι δύο μεγάλοι σκοποί, στους οποίους πρέπει ν' αποβλέπουν.

A'—Ο πρώτος φυσικά είναι να δοθεί στον ελληνόγλωσσο αναγνώστη η δυνατότητα να χαρεί όσο μπορεί πιο άρτια τους πνευματικούς θησαυρούς τών ξένων λαών. Για τις υπηρεσίες που, απ' αυτή την άποψη, παρέχει στον λαό μας η σειρά εκδόσεων του Γαλλικού Ινστιτούτου, καθώς και για τη σημασία τής προσφοράς τού Λαροϋφουκώ, θα γίνει λόγος αλλού. Για την ώρα, θα σημειώσουμε μόνο πόσο σφαλερή είναι η γνώμη πως τα γαλλικά που ξέρουν οι περισσότεροι γαλλομαθείς Έλληνες— κι εννοώ εκείνους που τα θέλουν για τη μόρφωσή τους κι όχι όσους τα χρησιμοποιούν για την εμπορική τους αλληλογραφία— είναι αρκετά, ώστε να μην τους χρειάζεται για βοήθημα μια αξιόπιστη μετάφραση ενός κλασσικού γαλλικού κειμένου, πυκνού και διατυπωμένου με θαυμαστή ακριβολογία και λεπτότητα αποχρώσεων, όπως είναι το έργο τού Λαροϋφουκώ.

1. Βλ. σελ. κγ', § 19.

Εδώ προβάλλει η κανονική, διπλή ευθύνη τού κάθε μεταφραστή: Ευθύνη προς τον συγγραφέα πρώτα — που σχεδόν ποτέ δεν είναι σε θέση να υπερασπίσει το έργο του. Κι ευθύνη προς τον αναγνώστη κατόπι, που πρόκειται να εμπιστευθεί στην ευσυνειδησία τού μεταφραστή.

Β'. — Ο δευτερός σκοπός τών μεταφράσεων που γίνονται στη δημοτική μας γλώσσα είναι για μίας ταυτόχρονα ειδικότερος και πιο γενικός. Σχετίζεται με τη σημασία που έχουν, για την καλλιέργεια και τη διαμόρφωσή της, οι καλές μεταφράσεις δύσκολων κειμένων.

Σε τέτοιες περιπτώσεις, ο μεταφραστής φορτώνεται μια πρόσθετη, βαρύτερη ευθύνη — προς την εθνική γλώσσα.

Δεν ξέρουμε ίσως όσο θα έπρεπε το τι οι πλούσιες ευρωπαϊκές γλώσσες, στις οποίες προσφεύγουμε σήμερα για τη μόρφωσή μας, χρωστούν στις μεταφράσεις Ελλήνων και Λατίνων συγγραφέων, που έγιναν την εποχή που οι γλώσσες αυτές, αδιαμόρφωτες ακόμα, ετοιμάζονταν να εκτοπίσουν τα λατινικά από τον γραπτό λόγο. Στις μεταφράσεις εκείνες οφείλεται σε μεγάλο βαθμό η καλλιέργεια κι ο πλουτισμός τών ευρωπαϊκών γλωσσών, από άποψη λεξιλογίου και συντακτικού, κι η διαμόρφωση του ύφους — τής τέχνης τού γραπτού λόγου.

Αυτό το στάδιο, που οι γλώσσες τών κυριότερων ευρωπαϊκών λαών το ξεπέρασαν πριν τρεις-τέσσερις αιώνες, η δική μας αγωνίζεται να το διατρέξει, κι από παλιότερα βέβαια, κυρίως όμως από μισό και πλέον αιώνα.

3. — Θα επιμείνω στο θέμα τούτο, βασικό για τον εθνικό μας πολιτισμό.

Πολλά είναι τα εμπόδια που καθυστέρησαν την πρόοδο του Ελληνισμού, αφότου, πριν εκατόν-είκοσι τόσα χρόνια, κατέκτησε, με την πίστη και το αίμα του, μιαν ανεξάρτητη φτωχική εστία. Ένα από τα βασικότερα αίτια της οργανικής του αδυναμίας παραμερίστηκε στις μέρες μας με βαρύτερες θυσίες. Το έθνος μας έπαψε να είναι κομματιασμένο και σκόρπιο. Εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις — που κανένας μας όμως δεν τις ξεχνά — έχει πια αποκτήσει, μαζί με την ελευθερία του, και την πολιτική του ενότητα. Αυτή θα επεξεργαστεί σιγά-σιγά — και χωρίς να φτάσει ποτέ στο απόλυτο, που ούτε πραγματοποιήσιμο είναι (μια που η μικρή ελληνική μας γη παρουσιάζει τόση ποικιλία και τόσες αντιθέσεις) μα ούτε κι επιθυμητό — και την ολοένα μεγαλύτερη πνευματική και ψυχική ενότητα που Ελληνισμού.

Ενόσο διαρκούσε, είχαν ολοφάνερα στα μάτια τών Ελλήνων η κατάρα

τού πολιτικού διαμελισμού τού Γένους, συνυφαδμένου με την υποδούλωση μεγάλων τμημάτων του.

Φανερό επίσης σε όλους μας είναι πως αποτελεί μεγάλο κακό η υπερβολική ανομοιογένεια στις ιδιοσυγκρασίες και τη νοοτροπία τών Ελλήνων που μαζεύτηκαν από διάφορες προελεύσεις, αφού έζησαν πολλές γενεές σε περιβάλλοντα γεωγραφικά, πολιτικά και κοινωνικά τόσο ανόμοια. Η ασυνεννοησία που προκαλούν αυτές οι διαφορές παροξύνει τις αναπόφευκτες κοινωνικές κι ιδεολογικές αντιθέσεις τών σημερινών Ελλήνων.

Αν όμως αυτά τα εθνικά μειονεκτήματα είναι συνειδητά σε όλους γενικά τούς Έλληνες, ελάχιστοι απεναντίας είναι εκείνοι που συναισθάνονται τις τρομερές καταστροφές που προξενεί στην αδιάκοπη εσοδεία τών πνευματικών δυνάμεων του Ελληνισμού μια αρρώστεια που σακατεύει τα ελληνόπουλα και τα παραδίνει στην κοινωνία και την Πολιτεία με τις πνευματικές τους ικανότητες σοβαρά κολοβωμένες.

Η αρρώστεια αυτή είναι η γλωσσική ακαταστασία, που όλοι μας είμαστε τ'ανάπηρα θύματά της—και γιατί όλοι μας υποβληθήκαμε κάποτε στο εξουθενωτικό μαρτύριο που ονομάζεται «διδασκαλία τής ελληνικής γλώσσας», και γιατί οι συνέπειές της μας κατατρέχουν σε όλη μας τη ζωή.

Βέβαια, ο άνθρωπος συνειθίζει στα περισσότερα, και καταντά να μην τον ενοχλεί κι η αποκρουστικότερη ακόμα δυσμορφία, όταν τη βλέπει συνεχώς, και να μην υποφέρει από τη δική του αναπηρία. Έτσι, φτάσαμε να μη νοιώθουμε σχεδόν διόλου την αρρώστεια μας, που προκαλεί ανεπανόρθωτες βλάβες στο μυαλό τών μορφωμένων Ελλήνων.—Και στον χαρακτήρα τους.

4.—Λένε συνήθως πως κάθε λαός έχει την ηγεσία—πολιτική και κοινωνική—που του ταιριάζει. Αυτό είναι μια εύκολη κουβέντα, αλλά οι εύκολοι αφορισμοί σπάνια είναι σωστοί. Συχνά, η πραγματικότητα κραυγάζει πως η ηγεσία ενός λαού είναι ανάξιά του. Αν ο λαός αυτός είναι γερός, αναμφίβολα θα την ξεφρετωθεί—αυτό όμως δεν μπορεί βέβαια να γίνει από τη μια στιγμή στην άλλη.

Χωρίς καμιά διάθεση να δημαγωγήσουμε χτυπώντας τήν ιθύνουσα τάξη μας, στην οποία λίγο-πολύ κι εμείς ανήκουμε, είμαστε υποχρεωμένοι να σημειώσουμε πως αποτελεί φαινόμενο διαπιστωμένο στον τόπο μας ότι, όσο ανεβαίνουμε την κοινωνική κλίμακα, κι όσο μπαίνουμε σε κύκλους πιο «φωτισμένους», κι «απαλλαγμένους από προλήψεις», τόσο χαλαρώνεται συνήθως η ηθική ευρωσσία τών ατόμων, τόσο χάνουν τήν καθαρότητά τους οι χαρα-

κτήσεις, και τόσο τα λόγια κι ο λόγος τών ανθρώπων παύουν να βρίσκονται σε άμεση επαφή με την πραγματικότητα.

Λοιπόν, αν μπορούσε να γίνει με κάποιον τρόπο η εργαστηριακή έρευνα αυτής τής αρρώστειας τών ανώτερων τάξεων του λαού μας—γιατί το φαινόμενο, αρκετά συχνό σε όλες τις κοινωνίες, κι επομένως φυσιολογικό ως έναν βαθμό, έχει πάρει στον τόπο μας διαστάσεις εντελώς παθολογικές—η ανάλυση θα διαπίστωνε αδιάστατα την καταστρεπτική επίδραση που, μαζί μ' ένα-δυό άλλα αίτια, ασκεί σε όλους τούς μορφωμένους μας η γλωσσική σύγχυση, στην οποία μάς βυθίζει η παιδεία μας.

Η ασάφεια κι η αοριστία στη μορφή και στο περιεχόμενο—τα δυό είναι αλληλένδετα—που μαστίζουν τον ελληνικό γραπτό, αλλά και τον κάπως επίσημο προφορικό λόγο, τα κύρια δηλαδή όργανα από τα οποία προσδιορίζονται οι σχέσεις τών ατόμων κι οι αρχές που στηρίζουν την κοινωνία μας, είναι μοιραίο να επηρεάζουν και να νοθεύουν και τη σκέψη, αλλά και τους χαρακτηριστές τών μορφωμένων Ελλήνων, που γίνονται κατόπι μεταδοτικό παράδειγμα στους υπόλοιπους.

Οι γλωσσολόγοι κι οι παιδαγωγοί θα ξέρουν βέβαια να περιγράψουν και να ερμηνέψουν πολύ καλύτερα—χρησιμοποιώντας φυσικά και την *ad hoc* επιστημονική ορολογία—αυτή την επίδραση της γλωσσικής ακαταστασίας πάνω στην ψυχοσύνθεση των Ελλήνων. Ο μεταφραστής τού Λαροδφουκώ δεν έχει την ειδικεψη που θα χρειαζόταν για να ντύσει τις παρατηρήσεις του με το τεχνικό περίβλημα που δίνει στα όσα λέγονται ή γράφονται την αίγλη τής αυθεντίας.

Έχει όμως μια δικαιολογία: 'Όταν μια υπόθεση βαραίνει τόσο πολύ στα πεπρωμένα τού Έθνους μας δεν έχουμε το δικαίωμα ν' αδιαφορούμε με την πρόφαση πως η υπόθεση αυτή έχει τους αρμοδίους της. Η αρμοδιότητα έχει τα όριά της.

5.—Αυτό ακριβώς συμβαίνει με τό ζήτημα της γλώσσας μας.

Πάνε εξήντα-τρία χρόνια που το Ταξίδι σάλπισε τον συναγερμό για τον γλωσσικό αγώνα. Και πάνε περίπου σαράντα που ο αγώνας αυτός κρίθηκε θεωρητικά με νίκη τού δημοτικισμού. Από τρεις δεκαετίες τουλάχιστον, σχεδόν κανένας λογικός άνθρωπος, που μελέτησε σοβαρά το ζήτημα, δεν αμφισβητεί πια το δικαίωμα της δημοτικής να κατακτήσει, αν μπορεί, τον γραπτό λόγο.

Εκείνο, απεναντίας, για το οποίο αμφιβάλλουν ακόμα πάρα πολλοί

είναι η ικανότητα της δημοτικής ν' αντικαταστήσει ολότελα την καθαρεύουσα. Θεωρητικά, έχουν άδικο—το ξέρουμε. Αν όμως εξετάσουμε αντικειμενικά την κατάσταση, μπορούμε άραγε να είμαστε ικανοποιημένοι από τη γλωσσική μας εξέλιξη των τελευταίων σαράντα χρόνων ;

Αδίστακτα, όχι ! Λέγεται συνήθως πως, επειδή περνούμε μια μεταβατική φάση τής γλωσσικής μας ζωής—από το καθεστώς τής καθαρεύουσας, που δεν έλειψε εντελώς, στο καθεστώς τής δημοτικής, που δεν επιβλήθηκε απόλυτα—είναι φυσικό να βασανιστούμε κάμποσον καιρό από μια σχετική διγλωσσία. Είναι όμως κι αυτό μια πρόχειρη κουβέντα. Στην πραγματικότητα, δεν υπάρχει διγλωσσία — υπάρχει κάτι πολύ χειρότερο : Γλωσσικό χάος.

6.—Η πραγματική διγλωσσία ήταν φαινόμενο που ταλαιπώρησε τον Ελληνισμό επί αιώνες. Όσο βέβαια κι αν το φαινόμενο δεν ήταν τόσο απλό, δεν θα είμαστε έξω από την αλήθεια αν πούμε πως τότε ήταν η διγλωσσία μια διαφορά σημαντική ανάμεσα στον προφορικό και τον γραπτό λόγο. Δηλαδή, ανάμεσα στα ελληνικά που, με κάποιες διαλεκτικές παραλλαγές, μιλούσε η ολότητα σχεδόν των Ελλήνων, και τα ελληνικά που χρησιμοποιούσαν γράφοντας οι λίγοι μορφωμένοι. Πάνω στο θέμα τής καλύτερης γλώσσας, οι διενέξεις μεταξύ τών λογιωτάτων ήταν συχνές και κάποτε οξύτατες, ουσιαστικά όμως οι διαφορές τους μας φαίνονται τώρα μικρές. Εκτός από κάποιες σποραδικές εξαιρέσεις, λογίων, τών οποίων έχουμε την τάση να υπερβάλλουμε αναδρομικά τη σημασία, επειδή βλέπουμε σ' αυτούς την απομακρυσμένη πρωτοπορία τών δικών μας γλωσσικών πεποιθήσεων, ο γραπτός λόγος διέφερε ριζικά από τον προφορικό. Τον επηρέαζε αποφασιστικά, σε όλη την περίοδο της σχεδόν ολοκληρωτικής σκλαβιάς τού Ελληνισμού, η αρχαϊστική παράδοση της Εκκλησίας μας, που ήταν το πνευματικό κέντρο τού υπόδουλου Γένους.

Με τη μορφή της αυτή, η διγλωσσία ήταν καθεστώς που μπορούσε να τραβήξει, και τράβηξε πραγματικά σε μάκρος.

7.—Σήμερα, δεν πρόκειται πια διόλου για τίποτα παρόμοιο. Κατά το τέλος τού περασμένου αιώνα, η υπόθεση της εθνικής μας γλώσσας ξεπέρασε την προηγούμενη φάση, που τη χαρακτήριζε η παραπονιάρικη ή θαρραλέα, αλλά σχεδόν αποκλειστικά πλατωνική διακήρυξη των δικαιωμάτων τής γλώσσας τού λαού από μερικούς αισθηματίες πρωτοπόρους. Χάρη στον βούρδουλα—εμπνευσμένο και σοφό και σωτήριο, αλλά πάντως βούρδουλα—τον μεγάλου Ψυχάρη, μπήκαμε στον οργανωμένο δυναμικό αγώνα για την οριστική επι-

κράτηση της δημοτικής. Από τότε έπαψε η παλιά διγλωσσία. Η μάχη έχει μεταφερθεί στο πεδίο τού γραπτού λόγου. Κι έτσι έχουμε σήμερα γραπτή πολυγλωσσία.

Το κακό επιδεινώθηκε σοβαρότατα. Ενόσο όλοι τους σχεδόν έγραφαν την ίδια περίπου αρχαίζουσα γλώσσα, οι λογιότατοι μπορούσαν ν' αδιαφορούν για το πώς μιλούσαν οι αγράμματοι Έλληνες. Σήμερα όμως, μέσα στη Βαβέλ τού γραπτού λόγου, οι καλαμαράδες οι ίδιοι χρησιμοποιούν γλώσσες ελληνικές πολυποίκιλες.

Η εφημερίδα, που αποτελεί τήν κυριότατη πνευματική τροφή τών Ελλήνων, είναι ο καλύτερος καθρέφτης κι ο προπαγανδιστής συνάμα τού γλωσσικού χάους. Πού η παλιά διγλωσσία! Όχι δυό, παρά δειγματολόγιο ολόκληρο από ελληνικές γραμματικές—και συνεπώς ελληνικές γλώσσες—παρουσιάζουν οι σελίδες τής ίδιας εφημερίδας.

Πολλές λέξεις γράφονται και κίνονται με δυό-τρεις διαφορετικούς τρόπους, οι ίδιες έννοιες διατυπώνονται με ορισμένο λεκτικό καί συντακτικό ειρμό, αλλά μπορούν σχεδόν πάντα να εμφανιστούν και με ποικίλες γραμματικές και συντακτικές μεταμφιέσεις, χωρίς διόλου να πρόκειται για ζήτημα ύφους, παρά για ετοιθελισμό ή αμάθεια εκείνου που γράφει. Πάμπολλα στη γλώσσα μας είναι ακαθόριστα και συγκεχυμένα. Είναι φυσικό, μια που αναπνέουμε τέτοια θολή ατμόσφαιρα, να θαμπώνει και μέσα μας το αισθητήριο τής κυριολεξίας. Και μοιραία συνέπεια αυτής τής εκφραστικής μας αβεβαιότητας είναι να λασκάρει κι η συναίσθηση τής ευθύνης μας για τα όσα λέμε—και κάνουμε.

Αυτή η κατάσταση δεν επιτρέπεται να διαρκέσει. Η μεταβατική φάση, με τα φοβερά της μειονεκτήματα, ήταν βέβαια αναπόφευκτη. Αναπόφευκτο όμως δεν ήταν διόλου να διαρκέσει όσο βάσταξε ως σήμερα, χωρίς μάλιστα και να διακρίνεται στον ορίζοντα το τέλος της.

8.—Μια ματιά στην πρόσφατη ιστορία τού γλωσσικού μας ζητήματος οδηγεί σε διαπιστώσεις που διαφωτίζουν αρκετά τη σημερινή θαλασσοποίηση.

Από τα 1888, ο αγώνας τού δημοτικισμού πέρασε, το ξέρουμε, από δυό διαδοχικές φάσεις:

α) Στην πρώτη, όσο κι αν πήρε χαρακτήρα ομηρικά μαχητικό, ο αγώνας δόθηκε κυρίως στο θεωρητικό πεδίο. Ο δημοτικισμός πάλεψε για ν' αποδείξει πως, σύμφωνα και με τα διδάγματα της καινούριας γλωσσολογικής επιστήμης, αυτός είχε δίκιο και όχι τα δόγματα του αρχαϊσμού και της καθαρεύουσας.

Και το απέδειξε.

Σ' αυτή τη φάση, τη θεωρητική, τού αγώνα, οδηγημένοι από έναν δάσκαλο, που ήταν όμως συνάμα κι εξαιρετικός εμπνευστής ανθρώπων, αγωνίστηκαν σαν πρωτοπαλλήκαρά του μερικοί διαλεχτοί Έλληνες, που οι περισσότεροί τους δεν ήταν δάσκαλοι, και που, κι αν ακόμα φανέρωσαν αξιόλογα λογοτεχνικά ταλέντα, δεν επαγγέλλονταν τον διανοούμενο. Είταν άνθρωποι με θετική πείρα ζωής, αποχτημένη σε σταδιοδρομίες επαγγελματικές και κοινωνικές αξιοζήλευτες. Ένας γιατρός στην Πόλη: ο Φωτιάδης—τρεις έμποροι στην Αγγλία: ο Πάλλης, ο Εφταλιώτης κι ο Βλασιός,—ένας διπλωματικός—που έμεινε ως το τέλος απρόσβλητος από την αγιάτρευτη αρρώστεια που μαστίζει τον κλάδο του όσο τούς τυπογράφους η μολυβδίαση—ο Δραγούμης. Όλοι αυτοί, και μερικοί άλλοι, αν και διόλου θεωρητικοί, βοήθησαν ωστόσο θετικότερα στην πρώτη εκείνη φάση τών θεωρητικών συζητήσεων.

Το αίτημα τού δημοτικισμού ήταν: η δημοτική ν' αντικαταστήσει στον γραπτό λόγο την καθαρεύουσα. Ύστερα από εικοσιπέντε περίπου χρόνων ηρωϊκές προσπάθειες, η πρώτη φάση τών αγώνων του έληξε. Στη συνείδηση της φωτισμένης μερίδας τού έθνους, ο δημοτικισμός δικαιώθηκε. Δεν απόμεινε πια παρά να γίνει η θεωρία πράξη... Να εξασφαλιστεί η εκτέλεση του αιτήματος. Να παραμεριστεί οριστικά η καθαρεύουσα απ' όλες τις εκδηλώσεις τής κρατικής και κοινωνικής ζωής.

β) Έτσι άρχισε η δεύτερη φάση, που απαιτούσε, πολύ περισσότερο από πριν, αποφασιστική καθοδήγηση, ρεαλισμό, ευρύτητα αντιλήψεων και συνολική εποπτεία τού εδάφους που έπρεπε να κατακτηθεί και ν' αξιοποιηθεί, δηλαδή τής Πολιτείας και τής κοινωνίας.

Ο Ψυχάρης ήταν αλύγιστος, ο Ψυχάρης ήταν μακριά από τα πράγματα, ο Ψυχάρης είχε γεράσει. Προκειμένου τώρα πια να επιδιωχτεί η επιβολή τής δημοτικής στο κράτος, κρίθηκε πως το έργο αυτό έπρεπε να το αναλάβουν άνθρωποι που βρίσκονταν επιτόπου και που είχαν σε θέση να καθοδηγήσουν το κράτος σ' αυτή τη μεγάλη μεταρρύθμιση. Έτσι, στην πράξη, ο απόλυτος κι απύλωτος Ψυχάρης παραμερίστηκε. Η ηγεσία τού αγώνα πέρασε στα χέρια ανθρώπων που είχαν αναμφίβολα μεγάλες αρετές, πολλά προσόντα, κι είχαν σωστότερη κατανόηση της γλωσσικής πραγματικότητας. Ένα μόνο τους έλειπε: δεν ήταν γεννημένοι μαχητικοί ηγέτες. Δεν ήταν όλοι τους φτιαγμένοι από την πάστα τών ανθρώπων που γίνονται αποφασιστικότεροι κι ορμητικότεροι όσο συναντούν αντίσταση, και που για τούτο επιβάλλονται

στους άλλους. Οι διάδοχοι του Ψυχάρη στην ηγεσία τού αγώνα είταν άλλοι τους περισσότερο σοφοί, γεμάτοι επιστημονικούς δισταγμούς, κι άλλοι τους περισσότερο πολυπράγμονες απ' όσο έπρεπε. Κυρίως όμως είταν εκπαιδευτικοί, που προεξοφλούσαν τήν αμέριστη υποστήριξη της κρατικής εξουσίας. Όταν, καθώς είταν μοιραίο, συνάντησαν αντίδραση από το κράτος, τους κόπηκε η φόρα. Και τότε άρχισε ή διάλυση του στρατοπέδου. Αντί να μείνει με κάθε τρόπο κίνημα εθνικό, ζωτικής σημασίας, και να κρατηθεί πάνω από τις πολιτικές αντιθέσεις, ο δημοτικισμός κατέληξε να γίνει δευτερεύουσα υπόθεση στις κομματικές διαμάχες. Κι επιπλέον, η ηγεσία τού δημοτικισμού σκόρπισε.

Κι οι μεν σοφοί έδωσαν αλλεπάλληλα, καρπούς τών μελετών τους, έργα σπουδαία, που καθοδήγησαν σταθερά το επιστημονικό δούλεμα της γραπτής δημοτικής. Άλλοι πάλι συγκεντρώθηκαν στη φωτεινή τους διδασκαλία τής παιδαγωγικής. Άλλοι όμως, προικισμένοι με σημαντικές ικανότητες κι αυτοί, φαρμακώθηκαν από την απογοήτεψή τους. Δεν το κατάλαβαν πως το ν' αγωνιστούν για την οριστική νίκη τού δημοτικισμού είταν η καλύτερη συμβολή που μπορούσαν να προσφέρουν στην κοινωνική απολύτρωση και την προκοπή τού φτωχού κι αξιαγάπητου λαού μας. Δεν ένοιωσαν πως και μόνο αυτό το έργο είταν υπεραρκετό για να γεμίσει μια ζωή και να δοξάσει μόνιμα έναν ηγέτη. Σκόρπισαν τα ενδιαφέροντα και τις δυνάμεις τους αλλού, με αποτέλεσμα να βλάψουν και τον δημοτικισμό και τον εαυτό τους.

Παρ' όλα του τα μειονεκτήματα, ο Ψυχάρης αποδείχτηκε, στον τομέα τής δράσης, αναντικατάστατος.

9.— Ένα βασικό λάθος στρατηγικής έγινε ευθύς από την αρχή τής δεύτερης περιόδου. Οι άνθρωποι που ανέλαβαν τότε τον αγώνα είδαν την καθιέρωση τού δημοτικισμού σαν υπόθεση καθαρά εκπαιδευτική. Πίστεψαν πως το πρόβλημα θα λυνόταν με την εισαγωγή τής δημοτικής στα σχολεία. Τους διέφυγε πως είταν συνάμα απαραίτητο να προετοιμαστεί εντατικά ολόκληρο το κοινωνικό και πολιτικό πεδίο. Έτσι, αντί να συνεχιστούν, εντονότερες τώρα, οι εξωσχολικές προσπάθειες, και να επιστρατευτούν πολύ περισσότεροι από πριν άνθρωποι γραμματισμένοι αλλά και προικισμένοι με πρακτικές ικανότητες και πείρα δράσης, αυτοί όλοι θεωρήθηκαν φαίνεται περιττοί. Πάντως, ο δημοτικισμός αποστράτεψε κι αχρήστεψε τις μαχητικές εφεδρείες του, κι έγινε σχεδόν αποκλειστικά εκπαιδευτική γραφειοκρατία και ψυχαγωγική λογοτεχνία.

Το αποτέλεσμα είταν πως, όταν η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση ανατράπηκε, ο δημοτικισμός κυριολεκτικά τα πελάγωσε. Επειδή όμως η ελληνική μας

αξιοπρέπεια απαιτεί να σώσουμε οπωσδήποτε τα προσχήματα, διαμορφώθηκε γρήγορα—παρηγοριά στον άρρωστο—η θεωρία πως ο δημοτικισμός δεν είχε πια ανάγκη από οργανωμένη, μαχητική ηγεσία. Μια που είχε επιβληθεί στις συνειδήσεις, η οριστική γενική επικράτησή του θα γινόταν, λέει, ακατάσχετα μόνη της. Έφτανε μονάχα κάποια θεωρητική καθοδήγηση, κι αυτή θα την έκαναν οι αρμόδιοι στα γλωσσικά θέματα: για τη γραμματική οι γλωσσολόγοι και για την αισθητική τού γραπτού λόγου οι λογοτέχνες.

10.—Χρειαζόταν, αλήθεια, μεγάλη αισιοδοξία για να φανταστεί κανένας πως ένα τόσο πελώριο εθνικό και κοινωνικό ζήτημα μπορούσε να λυθεί χωρίς ηγεσία, χωρίς πρόγραμμα συστηματικό και δίχως την επιστροφή και χρησιμοποίηση όλων τών δυνάμεων που είταν διαθέσιμες.

Και πρέπει, μα την αλήθεια, να τον παραδέρνει υπερβολική μακαριότητα, για να μείνει κανένας ικανοποιημένος, όταν κάνει τον απολογισμό τών πραγματοποιήσεων του δημοτικισμού στα τελευταία τριάντα-σαράντα χρόνια.

Στα σχολεία, η δημοτική κι η καθαρεύουσα παίζουν τραμπάλα στο μυαλό τών παιδιών τού δημοτικού. Στην υπόλοιπη εκπαίδευση, βασιλεύει η καθαρεύουσα. Στην κοινωνική και πολιτική ζωή, το ίδιο. Στην Επιστήμη, ο δημοτικισμός προχώρησε ελάχιστα. Γράφηκαν κάμποσα έργα φιλολογικά, μερικά φιλοσοφικά, δύο-τρία ιατρικά—κυρίως εκλαϊκευτικά—άλλα τόσα φυσικοτεχνικά, και μιάμιση ίσως νομική φυλλάδα ορθόδοξη. Κάνοντας κάθε τόσο τον απολογισμό τού δημοτικισμού αραδιάζουμε περήφανα αυτά τα είκοσι αξιόλογα επιστημονικά έργα τών τελευταίων σαράντα χρόνων. Η αναλογία είναι μισό σοβαρό βιβλίο τον χρόνο, κι ένα εκατοστό, το πολύ, των δημοσιευμάτων αυτής τής περιόδου.

Και περιμένουμε πως το γλωσσικό ζήτημα θα λυθεί έτσι, μονάχο του! Ξεγελούμε και τον εαυτό μας και το έθνος μας.

11.—Η πραγματικότητα είναι πως, σήμερα ακόμα, τα εννιά δέκατα των χαρτιών που γράφονται ελληνικά: εκθέσεις, αιτήσεις, υπομνήματα, αγγελίες, διαφημίσεις, εγκύκλιες, ειδήσεις, διαταγές, συμβόλαια, πρακτικά, ληξιαρχικές πράξεις, νόμοι, μελέτες, συγγράμματα σοφά και άσοφα, τα τρία τέταρτα της κάθε εφημερίδας, — όλα αυτά εξακολουθούν να συντάσσονται στην καθαρεύουσα — όπως την κουτσοξέρει ο καθένας τους. Και το ποσοστό τών ανορθογραφιών και των ασυνταξιών που περιέχονται σε όλα αυτά τα έντυπα ή χειρόγραφα είναι καταπληκτικό.

Μοιραία, η δυσπιστία προς τη δημοτική μένει πάντα μεγάλη. Και το

χειρότερο, στις τεχνικές αμφιβολίες που επιζούν, ήλθε τα τελευταία χρόνια να προστεθεί και μια πελώρια ψυχολογική παρεξήγηση. Αρχίσαμε να τρέμουμε μην τύχει και περάσουμε για «εθνικώς απαράδεκτοι» αν γράψουμε τίποτα το σοβαρό στη δημοτική.

Το φαινόμενο μαρτυρεί μια στασιμότητα του δημοτικισμού, που ισοδυναμεί με υποχώρηση μια που εκδηλώνεται ύστερα από την ασυζήτητη θεωρητική νίκη του.

Ο δημοτικισμός κέρδισε τη δίκη του, μα δεν κατάφερε να εκτελέσει την απόφαση. Έτσι, γεννήθηκε πολύ φυσικά σε πολλούς η γνώμη πως, με το σημερινό Κράτος, η απόφαση θα μείνει ανεκτέλεστη.

12.—Θα είταν άδικο να καταλογίσουμε γι' αυτή την κατάσταση ευθύνες στους δασκάλους και τους λογοτέχνες. Αυτοί έκαναν και κάνουν ό,τι μπορούν. Λάθος σημαντικό όλων εκείνων που γνώριζαν την πελώρια εθνική σημασία τού ζητήματος είταν να παραβλέψουν πως το γλωσσικό δεν μπορούσε να λυθεί οριστικά από δασκάλους και λογοτέχνες μονάχα.

Οι δάσκαλοι, πολύ φυσικά, ενδιαφέρονται κυρίως για το παιδί και το πρόγραμμα των μαθημάτων του. Αυτό τούς δίνει ήδη μιαν ιδιότυπη νοοτροπία. Εξάλλου, οι περισσότεροί τους είναι κρατικοί υπάλληλοι. Κι όσοι δεν είναι, είναι πάντως κι αυτοί υποχρεωμένοι να εφαρμόζουν το πρόγραμμα των μαθημάτων που ορίζεται από το κράτος. Οι δάσκαλοι δεν πρόκειται να λύσουν το γλωσσικό ζήτημα. Θα περιμένουν να το λύσει το κράτος. Το πολύ-πολύ, όσοι τους απελπιστούν από το τωρινό κράτος, αρχίζουν να εύχονται ν' αλλάξει—κι αυτό κι η κοινωνία.

Όσο για τους λογοτέχνες, εκείνοι, δίκαια ή άδικα, δεν επηρεάζουν σχεδόν κανέναν. Στο σχολειό είναι που όλων τών πολιτισμένων λαών τα παιδιά μαθαίνουν ν' αγαπούν τη λογοτεχνία τους. Σ'εμάς, το σχολειό αγνοεί σχεδόν ολότελα τους νεοέλληνες συγγραφείς. Έτσι, οι Έλληνες που τους γνωρίζουν είναι λιγοστοί. Δεν ξέρω πόσοι από τούς κάτω τών είκοσι-πέντε χρόνων γνωρίζουν ελληνική λογοτεχνία. Πάντως, το ποσοστό εκείνων που, έχοντας περάσει αυτή την ηλικία, κι έχοντας πιάσει κάποια θέση στην κοινωνία μας, διαβάζουν ακόμα νεοελληνικά λογοτεχνικά έργα είναι ασήμαντο. Οι περισσότεροι γραμματισμένοι μας αγνοούν τούς λογοτέχνες.

Δεν πάνε πολλά χρόνια, σ' ένα Πλημμελοδικείο τής πρωτεύουσας δικάζόταν ένας εκδότης τής κακής ώρας. Είχε εξαπατήσει έναν από τους σοβαρότερους λογίους μας, κι αυτός τού έκανε μήνυση. Στην αγόρευσή του, ο δικη-

γός του μηνυτή είχε την αφέλεια να πει πως, άγνωστος με το πραγματικό του όνομα—Σταμάτης Σταματιάδης—ο μηνυτής είναι ο Ελισαίος Γιανίδης, ο «γνωστότατος» συγγραφέας τού Γλώσσα και Ζωή, τού Μεγάλου Προβλήματος και τόσων άλλων στοχαστικών μελετών.

—Γνωστότατος; διέκοψε ο πρόεδρος του δικαστηρίου, «Εγώ, πρώτη φορά τον ακούω».

—Και εγώ επίσης, πρόσθεσε ο πνευματώδης εισαγγελέας: «αλλά θα είναι, υποθέτω, γνωστός εις τον συνήγορόν του». Οι άλλοι, δικαστές και δικηγόροι, γέλασαν με την έξυπνη παρατήρηση. . .—Για να μη μείνουν πίσω σε αμάθεια.

Αυτή είναι η κατάσταση. Οι λογοτέχνες είναι βέβαια γνωστότατοι, αλλά μεταξύ τους μονάχα. Αποτελεί μωρία να περιμένουμε πως αυτοί κι οι δάσκαλοι θα επιβάλουν τη δημοτική στην Ελληνική Πολιτεία.

13.—Μα τότε, από ποιόν να περιμένουμε την απαραίτητη λύση;

Τα εννιά δέκατα των υπόλοιπων μορφωμένων Ελλήνων, μπορεί, στο ξεκίνημά τους, να έχουν κάποιες σωστές ιδέες για τη γλώσσα, κατόπι όμως τους επιβάλλονται οι ανάγκες τής επαγγελματικής σταδιοδρομίας τους—όποια κι αν είναι—που τους εξαναγκάζουν να χρησιμοποιούν την καθαρεύουσα. Μη μπορώντας να κάνουν οι ίδιοι τη δημιουργική προσπάθεια που χρειάζεται για να διατυπώνουν στη δημοτική τα όσα θα είχαν να γράψουν, καταλήγουν να παραδεχτούν πως μονάχα η καθαρεύουσα μπορεί να τα εκφράσει. Παρ' όλα τα υπολείμματα της πλατωνικής συμπάθειας που μπορεί να διατηρούν για τη δημοτική αυτοί όλοι, που αποτελούν την ιθύνουσα τάξη τής πολιτείας και της κοινωνίας, δεν θα πάρουν ποτέ την πρωτοβουλία για την καθιέρωση της εθνικής μας γλώσσας.

Έτσι το ζήτημα αποτελεματώθηκε. Κι από την αποτελμάτωση δεν παρέλειψαν να επωφεληθούν εκείνοι που, ξέροντας πόση απήχηση έχουν στους ανθρώπους τού λαού—εκείνους που έχουν βγει από τον μακάριο λήθαργο της απόλυτης αμάθειας—όσα τούς λέγονται στη γλώσσα που μιλούν οι ίδιοι, μεταχειρίστηκαν εντατικά τη δημοτική για να διαδώσουν τα κηρύγματα τους. Το αποτέλεσμα είναι να δυσφημιστεί η δημοτική στα μάτια τών άμναλων—που είναι πολλοί—και να χρειάζεται τώρα μια πρόσθετη προσπάθεια για «ν' αποχρωματιστεί» η εθνική μας γλώσσα—σαν να ήταν κι εκείνη υπεύθυνη για τους συμμορίτες.

Φυσικά, αυτή η δυσμένεια για τη δημοτική ζημιώνει σοβαρά και το

έθνος και το κράτος, που αφήνει αδικαιολόγητα αχρησιμοποίητο ένα τόσο τελεσφόρο όργανο καλλιέργειας του λαού μας.

14.—Τι πρέπει λοιπόν να γίνει;

Σε πρώτη όψη, μοιάζουμε κλεισμένοι σε φαύλο κύκλο: Λύση τού γλωσσικού ζητήματος θα πει η δημοτική να γίνει γλώσσα τού κράτους. Για να γίνει αυτό, λένε, πρέπει να επιβληθεί πρώτα η δημοτική στην εκπαίδευση. Αλλά, για να κατακτήσει τήν εκπαίδευση η δημοτική, πρέπει πρώτα να κατακτήσει το κράτος, που διευθύνει την παιδεία.

Βλέπετε καμιά διαφυγή απ' αυτό το αδιέξοδο; Νομίζω, πως με λίγη προσοχή, όλοι μας βλέπουμε τι δεν πρόκειται πάντως να δώσει τη λύση μέσα στα τωρινά κοινωνικά και πολιτικά πλαίσια: Η σημερινή αποτελμάτωση. Αν αυτή συνεχιστεί, οι δάσκαλοι θα εξακολουθήσουν ως τη συντέλεια των αιώνων να διδάσκουν ό,τι ορίζει το «πρόγραμμα». Και το πρόγραμμα δεν θα πει ποτέ: η δημοτική από το νηπιαγωγείο ως στο Πανεπιστήμιο. Όσο για τους λογοτέχνες, αυτοί μπορεί να γράψουν αριστουργήματα, αλλά μ' αυτούς η δημοτική δεν θα κάνει βήμα προς την κατάκτηση της Πολιτείας. Κι όταν μια τέτοια ιδέα δεν προχωρεί, σταματά. Υποχωρεί.

Συμπέρασμα πρώτο: χρειάζεται κάτι άλλο απ' ό,τι έγινε ως τώρα. Δεν προτείνει λοιπόν κανένας τίποτα;—Βέβαια και προτείνει! Υπάρχει πρώτα η λύση που προσφέρει ο κομμουνισμός. Ν' ανατρέψουμε τη σημερινή Πολιτεία. Αυτή όμως η λύση δεν μας κάνει: Εμείς τη λαϊκή μας γλώσσα τη θέλουμε ακριβώς για ν' ατσαλώσουμε την εθνική μας συνείδηση. Αν, για να σώσουμε τη γλώσσα μας, πρέπει να θυσιάσουμε τον εθνισμό μας—πεδί αυτού πρόκειται, κι ας μην αγανακτούν οι απληροφόρητοι κι ας μην καμώνονται πως αγανακτούν οι καλά πληροφορημένοι—θα προτιμήσουμε να μιλούμε σαν τον λογιότατο της Βαβυλωνίας.—Όχι, αυτή η λύση δεν μας κάνει.

15.—Δεν υπάρχει άραγε άλλη; Υπάρχει. Όχι κεραυνοβόλα και καταπληκτική, αλλά λύση που απαιτεί πρακτικό νου, μεθοδικότητα κι επιμονή. Είναι αυτονόητο πως αυτά δεν πρόκειται να τα προσμένουμε από το κράτος.

Πρέπει, με άλλα λόγια, να δοθεί έμπρακτα στον δικηγόρο, που τροφοδοτεί κυρίως την πολιτική, στον δημόσιο υπάλληλο, τον γιατρό και τον θεικό επιστήμονα η απόδειξη πως η δημοτική είναι απόλυτα ικανή να τον εξυπηρετήσει στη δουλειά του. Πρέπει το ίδιο να γίνει για τον πανεπιστημιακό. Μονάχα όταν αυτό πραγματοποιηθεί θα ενδιαφερθεί για τη δημοτική η πολιτική και θα κατακτηθεί η Πολιτεία.

Για να γίνει όμως αυτό χρειάζεται δούλεμα της δημοτικής επίμονο, λεπτολόγο, σε βάθος και σε πλάτος. Η Γραμματική τής δημοτικής είναι απαραίτητη, κι η εισφορά τού Μανόλη Τριανταφυλλίδη στο κεφάλαιο τούτο έχει σημασία κυριολεκτικά αποφασιστική. Έστω κι αν διαφωνεί κανείς μαζί του σε ορισμένα σημεία.

Αλλά, ύστερα από τη Γραμματική, και παράλληλα με τη Νεοελληνική Βιβλιοθήκη τού ίδιου Τριανταφυλλίδη, που είναι καθαρά σχολική, πρέπει να δημιουργηθεί, με ρυθμό πολύ γοργό, η Εγκυκλοπαιδική Βιβλιοθήκη τής Δημοτικής, που θα περιλάβει όλους τούς τομείς τού γραπτού λόγου: τον επιστημονικό γενικά, τον γραφειοκρατικό κάθε είδους, τον εμπορικό, κλπ., και θα δώσει, μαζί με τ' απαραίτητα πρότυπα, την ακλόνητη απόδειξη πως η δημοτική μπορεί να εξυπηρετήσει τούς πάντες, γιατί μπορεί να εκφράσει τα πάντα.

16.— Αυτήν όμως την προσπάθεια δεν μπορούμε να την φορτώσουμε σε μερικούς απομονωμένους κι ασύνταχτους εθελοντές—εθελοντές τού θανάτου— της επιστημονικής δημοτικής. Γιατί πραγματικά, εκείνοι που θα γράψουν σήμερα κάτι σοβαρό στη δημοτική πρέπει να είναι αποφασισμένοι να σπαταλήσουν τον μόχθο τους. Στα μάτια τών περισσότερων ανθρώπων, που είναι σήμερα αρμόδιοι να κρίνουν ένα σοβαρό επιστημονικό έργο και να βοηθήσουν τις φιλοδοξίες εκείνου που το έγραψε, το να είναι ένα βιβλίο γραμμένο στη δημοτική αποτελεί απόδειξη πως ο συγγραφέας του ή δεν είναι σοβαρός ή είναι «εθνικώς επιλήψιμος». Πόσοι, από τους επιστήμονες, που είναι σε θέση να δημοσιέψουν ένα σοβαρό έργο και να επιβληθούν μ' αυτό στην κοινωνία, θα έχουν την τρελλή αυταπάρα να το γράψουν με τρόπο που, αντί ν' αποτελέσει γι' αυτούς τίτλο, θα γίνει πέτρα στο λαιμό τους για να τους καταποντίσει ;

Όσο λοιπόν αξιέπαινοι κι αξιοθαύμαστοι κι αν είναι για την αυτοθυσία και κάποτε και για την αρμοδιότητά τους, οι άνθρωποι που έγραψαν, ο καθένας στον τομέα του, ένα ή περισσότερα σοβαρά συγγράμματα στη δημοτική, το έργο είναι τόσο πλατύ και σοβαρό, ώστε να μην μπορεί να εγκαταλειφτεί—όπως έγινε ως τώρα—στις σποραδικές, κι ασυντόνιστες, κι απλήρωτες προσπάθειες απομονωμένων ατόμων. Η αργοπορία που σημειώθηκε ως σήμερα είναι καταστρεπτική, και θα γίνεται χειρότερη όσο περνά ο καιρός. Σχετικά με τον όγκο τής εργασίας που απομένει να γίνει, οι αληθινά αρμόδιοι, που μπορούν να χρησιμοποιηθούν, είναι λιγοστοί και για τούτο χρειάζεται οργάνωση γερή, που θα εξασφαλίσει τη θετική πραγματοποίηση και τη μεγαλύτερη δυνατή

αποδοτικότητα των δυνάμεων που είναι διαθέσιμες. Η οργάνωση αυτή πρέπει να διαθέτει τα απαραίτητα οικονομικά μέσα, που θα επιτρέπουν να αμείβεται η εργασία τού καθενός. Όταν η δουλειά αυτή αρχίσει—πάνω σ' ένα σταθερό πρακτικό πρόγραμμα, εύκολο να καταστρωθεί—και προχωρήσει, όχι με φαντασιόπληκτες ελπίδες, παρά με την επίγνωση πως η επιτυχία θα είναι αρκετά δύσκολη σε ορισμένους τομείς, και πως θα σημειωθούν κι αποτυχίες στην αρχή, τότε, μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα—για ένα τέτοιο έργο δύο πενταετίες θα είναι σύντομο διάστημα—θα μπορέσει να δοθεί η αναμφισβήτητη απόδειξη πως, εκτός από σπανιότατες εξαιρέσεις, το ορθόδοξο τυπικό τής δημοτικής μπορεί λαμπρά να εξυπηρετήσει όλες τις ανάγκες τού γραπτού λόγου.

17.—Βέβαια, με το να δοκιμαστεί και να ολοκληρωθεί αυτή η Εγκυκλοπαιδική Βιβλιοθήκη τής Δημοτικής, δεν σημαίνει πως θα κατορθωθεί αμέσως κι η επιβολή της στην Πολιτεία. Θα έχουν όμως παραμεριστεί δύο σπουδαιότατα εμπόδια: Τό πρώτο είναι η σημερινή έλλειψη αναμφισβήτητων αποδείξεων πως η δημοτική είναι ώριμη για ν' αντικαταστήσει τήν καθαρεύουσα. Το δεύτερο εμπόδιο, συνάρτηση του πρώτου, είναι η ψυχολογική αντίδραση των πολλών, που στηρίζεται στην έλλειψη ακριβώς τών θετικών αποδείξεων. Δεν θα πείσουμε ποτέ τούς πολλούς να βασιστούν, όχι στα πράγματα, αλλά στις απλές διαβεβαιώσεις μας, που είναι αλλωστε πρόωρες, ενόσω δεν προσκομίζουμε χεροπιαστές αποδείξεις πειστικές.

Το πρώτο αποφασιστικό βήμα που πρέπει να κάνουμε προς την απολύτρωσή μας από το γλωσσικό χάος όπου παραδέχνουμε είναι να γίνει πραγματικότητα ο ισχυρισμός τού δημοτικισμού πως ο ελληνικός λαός μπορεί λαμπρά να χρησιμοποιεί την ίδια γλώσσα, δηλαδή τήν ίδια γραμματική, για να γράφει τούς νόμους, τα επιστημονικά συγγράμματα, και την ερωτική αλληλογραφία του, τις μαγειρικές συνταγές, τα τελωνειακά δασμολόγια και τις ποιητικές εκμυστηρεύσεις του.

Οι Έλληνες που θα πραγματοποιήσουν αυτό το έργο—που δεν απαιτεί την παρέμβαση καμιάς μεγαλοφυΐας—θα έχουν αποκτήσει τίτλους ακατάλυτους ευγνωμοσύνης απ' όλες τις μελλοντικές γενεές τού έθνους μας, γιατί θα έχουν απαλλάξει τον Ελληνισμό από μια φοβερή κακοδαιμονία¹.

1. Ο συντάκτης τού Προλόγου πρέπει να σημειώσει εδώ πως, πριν δεκαεφτά χρόνια, είχε ήδη γράψει πάνω στο ίδιο θέμα, κάνοντας την ίδια πρόταση. Αν η πρότασή του εκείνη δεν είχε πέσει στο νερό τότε, σήμερα η κατάσταση θα ήταν πολύ ευνοϊκότερη για τον δημοτικισμό. (Βλ. Κίνδυνοι κι Ελπίδες τού Ελληνισμού, Αθήνα, 1934, σελ. 115-119).

18.— Στη διαδικασία για την απόδειξη της ωριμότητας και της επάρκειας της δημοτικής, η μαρτυρία τών μεταφράσεων μπορεί να φανεί εξαιρετικά πειστική. Όταν, γράφοντας κάτι δικό μας, μας τύχει να σκοντάψουμε στην αδυναμία να βρούμε τις ελληνικές λέξεις που εκφράζουν απόλυτα εκείνο που θέλουμε να πούμε—κι αυτό συμβαίνει σε όλους μας σχεδόν, γιατί όλοι έχουμε λίγο-πολύ και ξενόγλωσση μόρφωση—όταν, λέω, μπλέξουμε σε κάποια τέτοια δυσκολία, τίποτα δεν μας εμποδίζει να κάνουμε κάποιο συμβιβασμό ανάμεσα στη σκέψη και την εκφραστική μας ικανότητα: Αντί να γράψουμε ακριβώς ό,τι θέλαμε να πούμε, γράφουμε κάτι παραπλήσιο και βγαίνουμε από το αδιέξοδο. Κανένας, εκτός από τον εαυτό μας, δεν είναι σε θέση να διαπιστώσει τη λαθροχειρία, και κανένας δεν θα μπορέσει να βγάλει επιχείρημα για την ανεπάρκεια της γλώσσας που χρησιμοποιούμε.

Σε μια μετάφραση όμως τέτοιες ευκολίες δεν υπάρχουν. Το πρωτότυπο είναι πάντα πρόχειρο—κάποτε στη διπλανή σελίδα. Μαρτυρεί ποιά ήταν η αρχική σκέψη, κι είναι πάντα έτοιμο ν' αποκαλύψει την προδοσία.

Αν αυτό είναι αληθινό για κάθε μετάφραση, οι δυσκολίες πολλαπλασιάζονται όταν πρόκειται για τ' Αξιώματα του Λαροϋφουκώ, για κείμενο δηλαδή όπου ο συγγραφέας, με υπομονετικό δούλεμα, κατόρθωσε να διατυπώσει τη σκέψη του σε γλώσσα τόσο περιεκτική, τόσο γεμάτη δύναμη κι ακριβολογία, που από τρεις περίπου αιώνες ο κόσμος το αναγνωρίζει για αληθινό κλασσικό πρότυπο.

Για τούτο και μεταφράσαμε τ' Αξιώματα.

Φυσικά, υπάρχουν κι άλλοι λόγοι, που αφορούν τήν ουσία τού έργου. Μ' αυτούς θ' ασχοληθούμε παρακάτω. Προηγουμένως όμως θα ξεκαθαρίσουμε μερικά θέματα που αναφέρονται στη γλωσσική μορφή τού βιβλίου μας.

19.— Η μοιρολατρεία, με την οποία υπομένουμε την ανικανότητα του αλφαβήτου μας να εκφράζει ορισμένους ξενικούς φθόγγους, απαραίτητους και σ' εμάς σήμερα, είναι κι αυτή δείγμα τής κακομοιριάς και της αδράνειας μας. Έχει προπολλού περάσει η εποχή που οι Έλληνες, δημιουργοί μεγάλου πολιτισμού, μπορούσαν να περιφρονούν τούς ξένους—τους «βαρβάρους»—και να παραμορφώνουν, εξελληνίζοντάς τα, τα ξένα ονόματα και τις ξένες λέξεις. Σήμερα, εμείς είμαστε που ζημιώνουμε, όταν γράφουμε και προφέρουμε τα ξένα με τρόπο που να καταντούν αγνώριστα.

Για τούτο, αν εξαιρέσουμε λίγα απ' αυτά, πολιτογραφημένα πια στη γλώσσα μας, πρέπει να προφέρουμε όλα τ' άλλα όσο το δυνατόν πιο σωστά.

Για να το καταφέρουμε, πρέπει να συμπληρώσουμε το αλφάβητό μας.

Όσο σκόπιμο είναι ν' απαλλάξουμε τη γραφή μας από το ασήκωτο βάρος τών περιττών συμβόλων — τόνων, πνευμάτων, κλπ., άλλο τόσο απαραίτητο είναι να πλουτίσουμε το αλφάβητό μας με τρόπο που να μπορούμε να γράφουμε και να προφέρουμε ορισμένους φθόγγους που υπάρχουν στις περισσότερες ευρωπαϊκές γλώσσες. Είναι κυρίως εκείνοι που αποδίδονται στο γαλλικό αλφάβητο με τα ακόλουθα γράμματα:¹

Φωνήεντα: *e* (όπως *je*), και *u* (όπως *tu*).

Σύμφωνα: *b*, *d*, *g* (όπως *gai*), *j*, *ch* (όπως *roche*).

Κι επειδή δεν ωφελεί σε τίποτα να λέμε το σωστό, απλώς και μόνο για «το έχουμε πει εμείς», εφαρμόσαμε εδώ τη συμπλήρωση που υποδείχνουμε. Είχαμε όμως και να συμβιβαστούμε με τις σημερινές τεχνικές δυνατότητες του τυπογραφείου. Για τούτο, και μολονότι θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν σύμβολα πιο απλά, μεταχειριστήκαμε αυτά που υπήρχαν, δηλαδή:

$\ddot{e} = e$, $\ddot{u} = u$, $\beta = b$, $\delta = d$, $\gamma = g$, $\xi = j$, $\delta = ch$.

Δεν είναι διόλου η ματαιοδοξία να φανούμε ρηξικέλευθοι που μας υπαγόρευε την καινοτομία. Μας εξανάγκασε το θέμα μας. Μιλώντας για τον Λαροϋφονκώ και την εποχή του μεταφερθήκαμε στη Γαλλία τού 17^{ου} αιώνα. Γνωρίσαμε πλήθος Γάλλους και βρεθήκαμε σε διάφορους τόπους, που όλοι τους είχαν φυσικά κι από ένα όνομα. Αντί να φαντασιούμε πως θα κολακεύαμε όλους αυτούς τούς «βαρβάρους» εξελληνίζοντας τα δικά τους και των τόπων τους τα ονόματα, έχουμε απεναντίας το αίσθημα πως θα κατατιούσαμε όλη αυτή την υπόθεση Τζιιώτικο Ραβαΐσι αν τους βαφτίζαμε Ρισελιέδες, Λαροϋφονκώδες — ή, κατά το λατινικό, Ροκκαφονκάλδιους — κυρίες ντε Σεβρέζ, ντε Σαμ-πλέ, και μιλούσαμε για το Σαιν-Ζερμαίν, κλπ. Στην περίπτωσή μας, οι ελλείψεις τού αλφαβήτου μας ήταν πολύ πιο χτυπητές από συνήθως.

Πάντως, τους φθόγγους αυτούς τούς χρειαζόμαστε οπωσδήποτε. Όσο κι αν το πράμα δεν έχει θεωρητικά σημασία, δεν είναι περιττό να σημειώσουμε πως, από πρακτική άποψη, αν τα παιδιά μας αρχίσουν να μαθαίνουν εγκαίρως να προφέρουν αυτούς τούς φθόγγους, θα τους είναι πολύ πιο εύκολο να προφέρουν σωστά και τις ξένες γλώσσες, χωρίς τις οποίες θα μας είναι ολοένα περισσότερο δύσκολο να ζήσουμε².

1. Για τους φθόγγους *b*, *d* και *g*, που τους γράφουν ελληνικά *μπ*, *ντ* και *γκ* η ανάγκη συμβόλου υπάρχει κυρίως για τις περιπτώσεις που οι φθόγοι αυτοί βρίσκονται στη μέση τών λέξεων.

2. Ας προσθέσουμε πως, ήδη πριν εικοσιπέντε περίπου χρόνια, ένα από τα σημαντικότερα, παρά τις αναπόφευκτες ίσως ατέλειές του, ελληνικά συγγράμματα του αιώνα μας, το

20.—'Όσο για την ορθογραφία μας γενικότερα, που είναι αφόρητα περίπλοκη, το πρόβλημα είναι δυστυχώς εξαιρετικά δύσκολο. Ο σεβασμός για την ιστορική παράδοση, που είναι ανάγκη ζωτική για τον Ελληνισμό, μας επιβάλλει να διατηρήσουμε κατ' αρχήν τον κυριότερο συντελεστή των δυσκολιών μας, που είναι η ακατονόμαστη ποικιλία τής γραφής τού φθόγγου ι (ι, η, υ, ει, οι, υι). Μπορούμε βέβαια να κάνουμε μερικές άλλες απλοποιήσεις, που είναι χρήσιμες αλλά και δευτερεύουσες — εκτός από μία: την απαραίτητη τονική μεταρρύθμιση, που θα έπρεπε να είχε γενικευτεί προπολλού στη δημοτική όσο και την καθαρεύουσα, και την οποία εφαρμόσαμε ήδη στη μετάφρασή μας του Λόγου περί της Μεθόδου, που δημοσιεύτηκε στη συλλογή τού Γαλλικού Ινστιτούτου. Η δοκιμή απέδειξε πως, στους ομαλούς τουλάχιστον ανθρώπους, η προσαρμογή τού ματιού γίνεται πολύ πιο εύκολα απ' όσο φοβούνται πολλοί, χωρίς να δοκιμάσουν αμερόληπτα.

Το απλοποιημένο τονικό σύστημα που ακολουθήσαμε, ενδέχεται να μην είναι άψογο και να μπορεί να βελτιωθεί, ιδίως στον τονισμό τών άρθρων. Αυτά όμως είναι λεπτομέρειες. Το ουσιαστικό είναι πως η τονική απλοποίηση είναι απαραίτητη. Θα δώσουμε ένα μόνο διαφωτιστικό παράδειγμα:

Πόσους φθόγγους α έχουμε; Δύο, τον τονισμένο και τον άτονο: α, $\acute{\alpha}$.

Με πόσους όμως τρόπους γράφουμε στη δημοτική, που δεν έχει υπογραμμένες, τον φθόγγο α; Ας τους μετρήσουμε:

α, $\acute{\alpha}$, $\grave{\alpha}$, $\bar{\alpha}$, $\hat{\alpha}$, $\check{\alpha}$, $\tilde{\alpha}$, $\ddot{\alpha}$, $\alpha = 12!$ Ίσως και να παραλείψαμε κανέναν.

Αυτό που συμβαίνει με το α, συμβαίνει πάνω-κάτω και με τ' άλλα φωνήεντα. Πόση σπατάλη κάθε είδους, σε καιρό, σε προσπάθεια πνευματική, σε μηχανική δουλειά! Οι στοιχειοθήκες τών τυπογραφείων έχουν, για χατήρι τής καθαρεύουσας, εικοσιπέντε (25) διαφορετικά σπιτόπουλα — δηλαδή εικοσιπέντε ποικιλίες από διάφορα άλφα — μικρά και κεφαλαία. Το ίδιο γίνεται και για το η και το ω, και περίπου το ίδιο για τα λοιπά φωνήεντα. Ας το σκεφτούμε μια στιγμή στα σοβαρά: Αποτελεί ή όχι εγκληματική παραφροσύνη να σπαταλούμε τόσο μάταια δυνάμεις υλικές και πνευματικές, σε μια εποχή που ο καιρός δεν μας φτάνει ούτε για τα απολύτως απαραίτητα;

Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό Ελευθερουδάκη (1927-1931) υιοθέτησε μια μερική καινοτομία, χρησιμοποιώντας τα στοιχεία β, γ, δ, για να εκφράζει τούς φθόγγους b, g, d. Όσο κι αν δεν ήταν αρκετή, η καινοτομία αυτή ήταν πολύ αξιοσημείωτη.